

Aleksander Krzysztof Sitnik

Kasata klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim i jego rewindykacja

Łódzkie Studia Teologiczne 25/3, 115-126

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALEKSANDER KRZYSZTOF SITNIK OFM

WSD Ojców Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej

KASATA KLASZTORU BERNARDYNÓW W PIOTRKOWIE TRYBUNALSKIM I JEGO REWINDYKACJA

Słowa kluczowe: Bernardyni, bernardyni piotrkowscy, kasata zakonu (klasztoru), Piotrków Trybunalski, rewindykacja

1. Wstęp. 2. Kasata klasztoru. 3. Dalsze losy zakonników piotrkowskich. 4. Losy budowli kościelno-klasztornych po kasacie. 5. Rewindykacja. 6. Aneks: Świadectwo Stefana Krajewskiego

1. WSTĘP

Po upadku powstania listopadowego bernardyni w dalszym ciągu angażowali się w sprawę narodową. Kościoły jako miejsca licznych zgromadzeń dawały stosunkowo duże poczucie bezpieczeństwa przed ingerencją policji carskiej. Na terenie państwa odbywały się manifestacje narodowe, które wychodziły także ze świątyni bernardyńskich¹. Względnie łagodnie władze zaborcze potraktowały protestujących w Piotrkowie Trybunalskim. 8 kwietnia 1862 r. odbyła się manifestacja przy krzyżu, postawionym 27 lutego tego samego roku na cmentarzu przykościelnym bernardynów, z dużym napisem: „Na pamiątkę ofiar pomordowanych w Warszawie w 1861 r.”. Po śledztwie, żołnierze carscy usunęli napis z krzyża. Aresztowano również wikarę klasztoru bernardynów Cyryla Malinowskiego, ale wkrótce go zwolniono².

Obecnie w kościele Bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim znajduje się tablica marmurowa upamiętniająca udział bernardynów w powstaniu styczniowym. Poświęcona została pamięci Zefiryna Strupczowskiego, gwardiana klasztoru piotrkowskiego, który zginął 19 maja 1863 r., pod Rychłociami koło Wielunia, niosąc

¹ W.F. Murawiec, *Bernardyni warszawscy. Dzieje klasztoru św. Anny w Warszawie, 1454–1864*, Kraków 1973, 172–182.

² H.E. Wyczawski, *Bernardyni polscy, 1772–1946*, t. 3, Kalwaria Zebrzydowska 1992, 166; K. Grudziński, *Piotrków Trybunalski*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, 262; Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie (dalej: APBK), rkps RGP-k-63, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XLVI. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 73.

pomoc duszpasterską walczącym. Według informacji zamieszczonej na tablicy w klasztorze w tym czasie odbywały się posiedzenia dowódców tajnej organizacji powstańczej³.

2. KASATA KLASZTORU

Skutkiem zaangażowania bernardynów piotrkowskich w powstanie styczniowe była kasata klasztoru. W nocy z 27 na 28 listopada 1864 r. zakonnicy, kapłani, jak i bracia zakonni zostali wywiezieni do etatowego klasztoru w Warcie. W 1864 r. klasztor zamieszkiwali: o. Piotr Rzepka, gwardian, o. Cyryl Malinowski, wikary, o. Korneli Żuchowski, definito, o. Benon Skórzyński i o. Czesław Gołębiowski, lektorzy filozofii, o. Pius Kulczyński, kaznodzieja niedzielny, na święta kazania głosili klerycy. Ojciec Cyprian Lipiński przebywał cały czas na kapelanii w Dłutowie, a o. Honoriusz Sienkiewicz na kapelanii w Łękawie. Do kleryków studiujących filozofię należeli: Hieronim Domagałski, Emilian Grewkowicz (Grefkowicz), Terencjan Guddat, Stanisław Kulkowski, Innocenty Sarnowicz, Eustachy Wasilewski, Juwenalis Krajewski, Feliks Koczortkiewicz (kronikarz podaje Fidelis Kaczorkiewicz), Andrzej Szczęśny i Libory Waczyński.

W klasztorze pracowali także bracia świeccy: Gracjan Frankowski i Lucjan Sadowski, kwestarze; Benedykt Kwiatkowski, organista; i Ubald Katarzyński, zakrystian. Oprócz nich na dewocji mieszkał jeszcze obywatel Piotrkowa tercjarz Seweryn Mikulski. Spośród nich uniknęli wywiezienia do klasztoru etatowego w Warcie dwaj kapelani: Cyprian Lipiński i Honoriusz Sienkiewicz, oraz dwaj bracia przebywający w czasie kasaty na kweście: Gracjan Frankowski i Lucjan Sadowski⁴.

Opiekę nad skasowanym piotrkowskim kościołem i klasztorem rząd rosyjski powierzył o. Cyrylowi Malinowskiemu. Pozostawił mu do pomocy braci Benedykta Kwiatkowskiego i Ubalda Katarzyńskiego⁵.

³ K.J. Grudziński, A.K. Sitnik, *Bernardyni w służbie Ojczyzny, 1453–1953*, Kalwaria Zebrzydowska 2015, s. 202, 220; J. Kukulski, *Historia klasztoru i kościoła oo. Bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim*, w: *Królowa ziemi piotrkowskiej*, red. D.Cz. Postawa, Kraków 2011, s. 47–48; K. Grudziński, *Piotrków Trybunalski*, w: *Klasztory bernardynskie w Polsce...*, dz.cyt., 262; N. Golichowski, *Przed nową epoką. Materiały do historii oo. Bernardynów w Polsce*, Kraków 1899, 300; APBK, sygn. V–9, *Memoria Patrum ac Fratrum mortuorum*, Varsaviae 1793, 295.

⁴ A.K. Sitnik, *Akta klasztoru i kościoła oo. Bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim w zasobie Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie*, w: *Królowa ziemi piotrkowskiej...*, 125; Archiwum Generalne OFM w Rzymie, sygn. C 7, Rękopis Schematyzmu Prowincji Wielkopolskiej (w Królestwie Polskim), 1862, k. 37–47; APBK rkps VIII–1, Kronika klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim, 1624–1936, 144; rkps W–67, *Archivum conventus Varthensis [Warta] sub titulo Beatissimae Virginis Mariae Assumptae in archidioecesi Gnesnensi in palatinatu et districtu Sieradiensi*, 1457–1870, 70.

⁵ APBK rkps VIII–1, Kronika klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim, 144.

3. DALSZE LOSY ZAKONNIKÓW PIOTRKOWSKICH

Ojciec Piotr Rzepka od stycznia 1865 r. do przełomu czerwca i lipca 1867 r. pełnił urząd gwardiana w Warcie. W 1867 r. został administratorem parafii Kaszewice. Następnie w 1870 r. sekularyzował się. Zmarł w Kaszewicach 18 stycznia 1884 r.⁶ Ojciec Cyryl Malinowski był rektorem kościoła Bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim do 3 lipca 1867 r. W 1867 r. został wikariuszem parafii Sulmierzyce. Następnie w 1870 r. sekularyzował się. Od 1871 r. został administratorem parafii Grzymielina Wola. Zmarł tamże 2 czerwca 1886 r.⁷ Ojciec Korneli Żuchowski zmarł w Warcie 2 sierpnia 1868 r.⁸ Ojciec Benon Skórzyński (*vel* Skórczyński), według Norberta Golichowskiego, po kasacie klasztoru piotrkowskiego był gwardianem w Warcie. W 1867 r. został mianowany wikariuszem parafii Parzno, w 1868 r. parafii Goszczanów, a w 1874 r. parafii Chodecz. Od 1875 r. „uwolniony od życia zakonnego” zarządzał parafią w Straszewie do końca życia. Zmarł tamże 17 listopada 1896 r.⁹ Ojciec Czesław Gołębiowski (*vel* Gołębiwski) w latach 1882–1899 z przerwami pełnił funkcję kapelana dworskiego w Guzowie koło Warszawy. Był w tym czasie wikariuszem parafii w Brzeźnej (1883), parafii Szadek (1884), parafii Skulsk (1885) i parafii Borowno (1888), jednak się nie sekularyzował. Zmarł 16 sierpnia 1899 r. w Guzowie¹⁰. Ojciec Pius Kulczyński (*vel* Kolczyński) od 1868 r. był wikariuszem parafii Milejów. Sekularyzował się w 1871 r. Następnie był administratorem parafii Łobudzice (1873), Przezpolew (1880) i Borków (1901). Zmarł 27 sierpnia

⁶ Piotr Rzepka urodził się w 1814 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1835 r. Świecenia kapłańskie przyjął w 1840 r.; R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim po kasacie 1864 r.*, w: *Pięćset pięćdziesiąt lat obecności oo. Bernardynów w Polsce (1453–2003)*, red. W.F. Murawiec, D.A. Muskus, Kalwaria Zebrzydowska 2006, 458, 507; tenże, *Słownik biograficzny zakonników franciszkańskich Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, Poznań 2004, 159; APBK, rkps RGP-k-63, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XLVI. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 73.

⁷ Cyryl Malinowski urodził się 15 kwietnia 1826 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1845 r. Studiował w Kaliszu. Świecenia kapłańskie przyjął w 1853 r. W latach 1856–1858 pracował w Ostrołęce; B. Kalinowska, *Bernardyni w Ostrołęce, 1664–1864*, Ostrołęka 2011, s. 198; R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 470, 480, 506; tenże, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 140; APBK, rkps RGP-k-51, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XXXIV. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 67.

⁸ Kornel Żuchowski urodził się w 1798 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1820 r. Świecenia kapłańskie przyjął w 1827 r. W 1833 r. był wikarym i kaznodzieją w Przyrowie. W 1856 r. pracował w Łęczycy. W Piotrkowie Trybunalskim pełnił funkcję kaznodziei generalnego. R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 180; APBK, rkps RGP-k-77, Teki o. Czesława Bogdalskiego, LIX. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 191; sygn. V–9, *Memoria Patrum ac Fratrum mortuorum*, Varsaviae 1793, 445.

⁹ Benon Skórzyński urodził się w Proszowicach 7 marca 1830 r. Był synem Antoniego i Tekli z Ogrodzińskich. Habit zakonny przyjął w Przyrowie w 1849 r. Świecenia prezbiteratu otrzymał w 1857 r.; R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 506; tenże, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 162; N. Golichowski, dz.cyt., 301; APBK, rkps RGP-k-65, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XLVIII. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 54.

¹⁰ Czesław Gołębiowski urodził się w 1835 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1854 r. Świecenia kapłańskie przyjął w 1861 r.; R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 487; tenże, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 115.

1911 r. w Borkowie¹¹. Ojciec Cyprian Lipiński jako kapelan przebywał na dworze w Dłutowie do 1866 r. i po sekularyzacji został tam wikariuszem parafii. W 1869 r. był wikariuszem parafii Tuszyn, w 1873 r. wikariuszem parafii Sroek, a w 1874 r. sekularyzował się. Następnie został administratorem parafii: Wistka (1874), Zbrachlin (1884) i Kosmów (1896). Zmarł 4 listopada 1898 r. w Kosmowie¹². Ojciec Honoriusz Sienkiewicz jako kapelan przebywał na dworze w Łękawie. Zmarł 10 czerwca 1865 r. w Krośnie¹³.

W klasztorze etatowym w Warcie, jak przypuszcza prof. Roland Prejs OFM^{Cap}, bernardyni zamierzali zorganizować studium teologii. Z tego względu w pierwszych latach pokasacyjnych wszyscy klerycy studiujący filozofię w Piotrkowie Trybunalskim pozostali w klasztorze warczim. Dopiero po jakimś czasie, kiedy zakonnikom nie udało się zorganizować studium teologicznego, niektórzy podjęli starania o przyjęcie do diecezjalnych seminariów duchownych. W 1868 r. kleryk Terencjan Guddat (zm. 21 maja 1908 w Byczynie) wstąpił do Seminarium we Włocławku, a Emilian Grewkowicz (zm. 1 stycznia 1882 w Myszyncu) w Płocku. Obaj otrzymali święcenia kapłańskie. Kleryk Hieronim Domagalski 11 września 1872 r. chciał wstąpić do Seminarium Duchownego we Włocławku. Nie miał jednak pieniędzy na opłacenie nauki, z tego względu, na mocy decyzji administratora diecezji kujawsko-kaliskiej z 9 października 1872 r., musiał Seminarium opuścić. Powrócił do klasztoru warczego, ale władze państwowe nie chciały uznać go za zakonnika, ponieważ się zsekularyzował. Ostatecznie opuścił klasztor warcki w 1874 r. Został organistą w Jeziorsku i tam zmarł. Kleryk Wałczyński w 1871 r. starał się o przyjęcie do Seminarium Duchownego we Włocławku, ale nie został przyjęty. 16 sierpnia 1874 r. otrzymał „uwolnienie od życia zakonnego” i opuścił klasztor warcki. Klerycy Feliks Kaczorkiewicz, Stanisław Kulkowski, Eustachy Wasilewski starali się o przyjęcie do Seminarium Duchownego we Włocławku, a gdy nie zostali przyjęci, złożyli prośbę o przyjęcie do Seminarium Duchownego w Płocku. Tam również dostali decyzję odmowną. Inocenty Sarnowicz został urzędnikiem w Kaliszu, Andrzej Szczęsny kapłanem na emigracji we Francji. Większość wystąpiła z zakonu i objęła urzędy cywilne¹⁴.

¹¹ Pius Kolczyński urodził się w 1833 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1849 r. Święcenia kapłańskie przyjął w 1857 r.; R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 1.

¹² Cyprian Lipiński urodził się 16 listopada 1829 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1849 r. Święcenia kapłańskie przyjął w 1855 r. W 1856 r. pracował w Przyrowie; R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 483, 506; tenże, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 137; APBK, rkps RGP-k-48, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XXXI. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 215.

¹³ Honoriusz Sienkiewicz urodził się w 1824 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1843 r. Święcenia kapłańskie przyjął w 1849 r.; R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 483; tenże, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 161; APBK, rkps RGP-k-64, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XLVII. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 139.

¹⁴ R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 509–510; tenże, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 110–111, 116, 117, 124, 132–133, 134, 160, 166, 173; APBK rkps VIII–1, Kronika klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim, s. 144.

Różne były również losy braci zakonnych. Brat Gracjan Frankowski zmarł w Warcie 15 listopada 1871 r.¹⁵ Brat Lucjan Sadowski po kasacie klasztoru piotrkowskiego przybył do Warty. Wkrótce otrzymał „uwolnienie od życia zakonnego” i opuścił klasztor¹⁶. O bracie Benedykcie Kwiatkowskim (*vel* Kolińskim), organizacie, po 1864 r. brak wzmianki w źródłach¹⁷. Brat Ubald Katarzyński pełnił funkcję zakrystiana w Piotrkowie Trybunalskim prawdopodobnie do 1865 r. Wkrótce otrzymał „uwolnienie od życia zakonnego” i zamieszkał u krewnych w Kole¹⁸.

4. LOSY BUDOWLI KOŚCIELNO-KLASZTORNICH PO KASACIE

Rząd rosyjski na parterze skasowanego klasztoru piotrkowskiego założył areszt (tzw. kozę), z której „aresztowani przeszkadzali w nabożeństwach swoimi krzykami i wrzaskami”. Na piętrze „mieszkali ludzie niemający zrozumienia życia zakonnego”¹⁹. W 1867 r. usunięto ich, a na rektora kościoła powołano księdza diecezjalnego. W budynku klasztornym po kasacie urządzono archiwum akt dawnych i gubernialnych, drukarnię i redakcję „Gubernialnych Wiadomości”, następnie areszt policyjny²⁰.

Klasztor i kościół popadał w ruinę. Dzięki pracownikom kolejowym stacji Piotrków Trybunalski i ludziom dobrej woli kościół został odrestaurowany w 1905 r.²¹. W 1918 r. przemianowano go na kościół garnizonowy. W budynkach klasztornych urządzono przytułek dla starców, kuchnię dla ubogich, ochronkę, szkołę śpiewu, czytelnię, bibliotekę, muzeum, kancelarię duszpasterstwa wojskowego. Pozostałe pomieszczenia klasztorne zamieszkiwali świeccy lokatorzy²².

¹⁵ Gracjan Frankowski urodził się w 1810 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1840 r. Od 1853 r. mieszkał w klasztorze piotrkowskim; R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 111; APBK, rkps RGP-k-32, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XV. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 147; sygn. V-9, *Memoria Patrum ac Fratrum mortuorum*, Varsaviae 1793, 657.

¹⁶ Lucjan Sadowski urodził się w 1824 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1842 r. W 1856 r. pracował w Skępem, a od 1862 r. w Piotrkowie Trybunalskim; R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 159; APBK, rkps RGP-k-63, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XLVI. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 104.

¹⁷ Benedykt Koliński urodził się w 1800 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1839 r. Od 1853 r. pracował w Piotrkowie Trybunalskim; R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 470; tenże, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 128; APBK, rkps RGP-k-43, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XXVI. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 221.

¹⁸ Ubald Katarzyński urodził się w 1826 r. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1844 r. W 1853 r. pracował w Kazimierzu Biskupim, w 1856 r. w Kaliszu, a w 1862 r. w Widawie; R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 470; tenże, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 125; APBK, rkps RGP-k-42, Teki o. Czesława Bogdalskiego, XXV. Materiały biograficzne do historii bernardynów, k. 39.

¹⁹ APBK rkps VIII-1, Kronika klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim, 144.

²⁰ K. Grudziński, *Piotrków Trybunalski*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce...*, dz.cyt., 263.

²¹ APBK rkps VIII-1, Kronika klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim, s. 145.

²² K. Grudziński, *Piotrków Trybunalski*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce...*, dz.cyt., 263.

5. REWINDYKACJA

W 1922 r. biskup kujawsko-kaliski Stanisław Zdzitowiecki zaproponował bernardynom rewindykację klasztoru i kościoła piotrkowskiego. 19 kwietnia 1922 r. na posiedzeniu zarządu Prowincji zakonnicy postanowili objąć klasztor i wyznaczyć do niego czterech kapłanów i dwóch braci zakonnych²³. Biskup Zdzitowiecki wydał zatem we Włocławku 9 sierpnia 1922 r. akt rewindykacji:

„Na większą chwałę Boga, dla szerzenia religii i obyczajów chrześcijańskich przekazujemy obecnym pismem w posiadanie Braciom Mniejszych obserwantom (nazywanym powszechnie bernardynami) klasztor piotrkowski, skasowany niegdyś przez carski rząd Rosji. Jesteśmy mocno przekonani, że pracujący przy nim ojcowie nie zawiodą naszej nadziei i pilną, nieustanną pracą w winnicy Chrystusa, a także gorliwą pobożnością i przykładem życia zakonnego przyczynią się zdecydowanie do umocnienia i poszerzenia królestwa Chrystusowego w tym mieście”²⁴.

Już 29 lipca 1922 r. przyjechał do Piotrkowa Trybunalskiego, by objąć placówkę, o. Honorat Nowak²⁵. Został pierwszym przełożonym klasztoru po 58 latach nieobecności w nim zakonników. W krótkim czasie dołączyli do niego: o. Wojciech Kozubal²⁶,

²³ Archiwum Generalne OFM w Rzymie, sygn. SK 479, Akta Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP bernardynów w Galicji, od 1918 r. w Polsce, 1920–1940, k. 114.

²⁴ „Ad maiorem Dei gloriam, pietatem christianam morumque candorem promovendum praesentium tenore concedimus Fratribus Minoribus (de Observantia) vulgo Bernardinis facultatem obtinendi in possessionem conventum Petricoviensem, olim a gubernio Russiaco suppressum, firmissime persuasum habentes Patres ibi commorantes spem Nostram minime decepturos atque suo strenuo assiduo in vinea Christi labore, tenera pietate ac vitae religiosae perfectione adlaboraturos egregie regno Christi in hac urbe dilatando, augendo ac firmando”; APBK fasc. RGP-f-12, Akta urzędu prowincjalnego oo. Bernardynów, 1806–1949, 383.

²⁵ Honorat Adam Nowak urodził się 11 grudnia 1882 r. w Gorlicach. Jego rodzicami byli Władysław i Marianna Szafrąńska. Szkołę powszechną ukończył w rodzinnej miejscowości. Do 1900 r. skończył pięć klas gimnazjalnych w Jaśle. W 1900 r. wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych. W 1907 r. przyjął święcenia kapłańskie. W czasie I wojny światowej był kapelanem wojskowym. W 1930 r. został przełożonym w Leszniowie. W 1936 r. prowincjał skierował go na kooperatora parafii w Zbarażu. W 1939 r. został przełożonym placówki bernardyńskiej w Kretowcach pod Zbarażem. Zmarł 30 stycznia 1945 r. w Zbarażu; *Schematyzm Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (oo. Bernardynów) Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. K. Żuchowski, Kraków 2003, 319; APBK, fasc. RGP-e-32, Akta personalne zakonników, 1832–1945, 433–486; fasc. RGP-e-50, Akta personalne zakonników, 1901–1952, 319.

²⁶ Wojciech Jan Kozubal urodził się 20 lipca 1880 r. w Mrowli. Był synem Piotra i Marii Feret. Szkołę powszechną ukończył w rodzinnej miejscowości. Naukę w gimnazjum podjął w Rzeszowie. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1899 r. W latach 1900–1901 kontynuował naukę w gimnazjum w Przemyślu. Studia filozoficzno-teologiczne odbywał u reformatów w Krakowie, następnie u bernardynów we Lwowie w latach 1901–1906. Święcenia prezbiteratu przyjął w 1906 r. W latach 1911–1912 pełnił urząd gwardiana w Krakowie. Był również kapelanem bernardynek przy ul. Poselskiej w Krakowie. W latach 1912–1915 pełnił urząd gwardiana i administratora parafii w Gwoźdźcu. W latach 1916–1918 był kapelanem bernardynek w Świętej Katarzynie. W latach 1921–1922 pełnił urząd administratora parafii w Przyborowicach w diecezji kieleckiej. Od 1922 r. mieszkał w Piotrkowie Trybunalskim. W latach 1925–1927 pełnił urząd gwardiana w Brzeżanach. W latach 1927–1931 pełnił urząd gwardiana w Dukli. W latach 1933–1937 pełnił urząd gwardiana w Kalwarii Zebrzydowskiej. Postarał się wówczas o renowację kaplic na drodze krzyżowej. W latach 1937–1938 pełnił urząd gwar-

o. Tymoteusz Tetera²⁷ jako prefekt szkoły, oraz brat zakonny Leopold Kupczyński²⁸. W ten sposób uformowała się pierwsza wspólnota w rewindykowanym klasztorze piotrkowskim. Kronikarz stwierdził: „Lud przyjął nas bardzo mile”²⁹. Bernardyni duszpasterzują w Piotrkowie Trybunalskim do dzisiaj.

6. ANEKS: ŚWIADECTWO STEFANA KRAJEWSKIEGO

Wydarzenie kasaty klasztoru piotrkowskiego bernardynów opisał po kilkunastu latach świadek ówczesnych wydarzeń Stefan Krajewski (zm. 1919), w zakonie kleryk Juwenalis, i opublikował w 19 numerze „Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” z 1925 r. na s. 354–358. Przytoczone w powyższym artykule źródła potwierdzają fakty podane przez Krajewskiego. Ponieważ publikacja jest mało znana i dostępna warto ją opublikować ponownie.

KASATA KLASZTORU OO. BERNARDYNÓW W PIOTRKOWIE Opowieść uczestnika

[s. 354] Noc z 27 na 28 listopada 1864 r. (pierwsza niedziela Adwentu) była fatalną dla wszystkich zgromadzeń zakonnych na obszarze tzw. Kongresówki. W czasie tej nocy we wszystkich klasztorach odczytano rozkaz rządowy, głoszący, że od tej chwili kongregacje zakonne zostają skasowane, a klasztory zamknięte. Ci, co nie zdążyli wykonać ślubów zakonnych, tzw. profesji, byli natychmiast zwolnieni, zakonnikom zaś pozwolono dokonać żywota w nielicznych klasztorach, którym przyznano tytuł etatowych lub też nieetatowych, a „pozostawionych do wymarcia”. W ten sposób od 28 listopada opustoszała wielka ilość klasztorów, nieliczne zaś wypełniły się po brzegi zakonnikami, niekiedy nawet nie mogąc ich pomieścić. Miarą tego natłoku może służyć zakon OO. Bernardynów, którzy w prowincji Wielkopolskiej rozporządzając

diana w Samborze. W latach 1938–1940 pełnił urząd gwardiana w Alwerni. W latach 1945–1947 pełnił urząd przełożonego w Zakopanem. W 1945 r. otrzymał nominację na spowiednika albertynek w Kalatówkach. Od 1947 r. mieszkał w klasztorze Grobku MB w Brodach koło Kalwarii Zebrzydowskiej. W 1948 r. został przeniesiony do Leżajska, następnie do Przeworska. W latach 1950–1951 pełnił urząd przełożonego w Dukli. W 1951 r. został przeniesiony do Tarnowa. Zmarł 1 grudnia 1962 r. w Tarnowie; K. Grudziński, *Kozubał*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, 245; APBK fasc. RGP-e-133, Teczka personalna o. Kozubał Wojciech Jan (1880–1962), 1–200.

²⁷ Tymoteusz Błażej Tetera urodził się 3 lutego 1889 r. w Ostrowie w archidiecezji lwowskiej. Do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1907 r. Studia teologiczne ukończył we Lwowie w 1916 r. Świecenia prezbyteratu przyjął w 1914 r. Uzyskał doktorat z filozofii w Innsbrucku w 1919 r. Pracował jako katecheta w Piotrkowie Trybunalskim i Zbarażu, następnie jako wykładowca w Kolegium Serafickim w Radecznicy i w studium bernardyńskim. Dwukrotnie był magistrem kleryków. W 1936 r. został sekretarzem Prowincji, a w 1939 r. definitorem. W roku akademickim 1939/40 zorganizował bernardyńskie studium filozoficzne w Alwerni oraz teologiczne w Kalwarii Zebrzydowskiej. W 1944 r. został gwardianem w Radomiu. Następnie był kapelanem bernardynek w Krakowie. Zmarł 29 czerwca 1958 r. w Krakowie; Z. Kazanowska, *Bernardyni krakowscy zmarli w XIX i XX wieku*, Kalwaria Zebrzydowska 2003, 34; J.D. Michnar, *ŚP. o. Tymoteusz Tetera*, *Młódzież Seraficka* 1958, nr 4, 27–31.

²⁸ Leopold Kupczyński opuścił Zakon.

²⁹ APBK rkps VIII–1, Kronika klasztoru bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim, 144.

18-u klasztorami³⁰, po skasowaniu ich musiał cisnąć się w 4-ch klasztorach (Koło, Warta, Widawa i Kazimierz Biskupi).

Był to zakon prawie najliczniejszy i w nim zapanowały najcięższe warunki. O kasacie klasztoru Bernardyńskiego w Piotrkowie naoczny świadek i uczestnik tych wypadków opowiada co następuje:

Klasztor Piotrkowski zaliczał się do poważniejszych wśród innych klasztorów bernardyńskich prowincji Wielkopolskiej, ponieważ mieścił w sobie [s. 355] kursy filozoficzne dla kleryków, którzy po przebyciu nowicjatu w Skępem i gramatyki u św. Anny pod Przyrowem, przechodzili na wyższy kurs studiów – filozofię. Gramatyka była również w klasztorach warszawskich i przasnyskim, a filozofia prócz Piotrkowa jeszcze i w Kaliszu. Te klasztory więc uważane były jako znaczniejsze w porównaniu z innymi, które w gwarze zakonnej nazywano „partykularzem”. Z racji więc kursów filozofii stan liczebny klasztoru Piotrkowskiego musiał być większy, gdyż prócz studiujących kleryków w skład zgromadzenia wchodził profesorowie, czyli jak ich zwano „lektorzy”. W chwili kasaty skład klasztoru Piotrkowskiego był następujący.

1. Gwardian ks. prof. Rzepka, 2. wikary – ks. Cyryl Malinowski, 3. definitor ks. Korneli Żuchowski; lektorzy: 4. ks. Benon Skórczyński i 5. ks. Czesław Gołębiowski; 6. kaznodzieja niedzielny – ks. Pius Kulczyński, (w święta kazania mówili klerycy), 7. ks. Cyprian Lipiński, będący stale na kapelanii w Dłutowie; i 8. ks. Honoriusz Sienkiewicz na kapelanii w magnackich dobrach Łękawa.

Kleryków było 10-u: 1. Hieronim Domagalski (zmarł jako organista w Jeziorsku), 2. Emilian Grewkowicz (został księdzem). 3. Terencjan Guddat (został księdzem), 4. Stanisław Kulkowski (zmarł przed niedawnym czasem w Lipnie jako cywilny, ale związany ślubami zakonnymi), 5. Innocenty Samowicz (przez Stolicę Apostolską zwolniony od ślubów był urzędnikiem w Kaliszu), 6. Eustachy Wasilewski (dobrowolnie emigrował i zmarł we Francji), 7. Juwenalis Krajewski (zwolniony od ślubów przez Stolicę Apostolską zmarł w Piotrkowie w 1919 r. jako ostatni z grona zakonników Piotrkowskich), 8. Fidelis Kanorkiewicz, 9. Andrzej Szczęsny (los ich niewiadomy) i 10. Libory Wałczyński (zmarł w Warcie jako obywatel tego miasta).

Braciszków było czterech: 1. Gracjan Frankowski, 2. Lucjan Sadowski – obaj kwestarze i obaj nieobecni w chwili kasaty, 3. Benedykt Kwiatkowski – organista i 4. Ubald Katarzyński – zakrystian. Prócz tego na dewocji mieszkał obywatel Piotrkowa, tercjarz – Seweryn Mikulski (zmarł dawno w Piotrkowie, pochowany przy bardzo licznym udziale duchowieństwa i pobożnych).

Wieczorem dnia 27 listopada w pierwszą niedzielę adwentu o godz. 8-jej zadzwoniono na „silenium”. Klasztor ucichł, korytarze utonęły w ciemności i tylko w celach tliło się jeszcze samotne i spokojne życie. Opowiadający podaje, że studiując wykłady rozmyślał jednocześnie o wypadkach dopiero co zakończonego dnia. Od południa mianowicie po mieście zaczęły krążyć liczne patrole wojskowe, zajmując niekiedy całą szerokość ulic. Zabroniono zatrzymywania się, przystawania, zbierania się w gromadki, jak to bywa w zwyczaju w niedzielę po nabożeństwie. Ruch [s. 356] w mieście szybko ustał, a od chwili nastania mroku nikomu nie wolno było ukazać się na ulicy. Wobec dogorywającego powstania zarządzenia te nikogo zbytnio nie dziwiły, ale też nikomu na myśl nie przyszło, aby to miało odnosić się do klasztorów. Tymczasem chwila rozstrzygająca była nader bliską. O godzinie 9-jej w korytarzach klasztornych znów rozległ się głos dzwonka, ponieważ brzmiał w porze niezwykłej wywołał opowiadającego na korytarz.

³⁰ Prowincję wielkopolską bernardyńską przed 1864 r. stanowiły klasztory: w Czerniakowie koło Warszawy (archidiecezja warszawska), Górze Kalwarii (archidiecezja warszawska), Kaliszu (diecezja kujawsko-kaliska), Kole (diecezja kujawsko-kaliska), Łęczycy (archidiecezja warszawska), Ostrołęce (diecezja płocka), Piotrkowie Trybunalskim (diecezja kujawsko-kaliska), Przasnyszu (diecezja płocka), Przyrowie, inaczej Świętej Annie (diecezja kujawsko-kaliska), Ratowie (diecezja płocka), Skępem (diecezja płocka), Strzegocinie (diecezja płocka), Tykocinie (diecezja sejneńska), Warcie (diecezja kujawsko-kaliska), Widawie (diecezja kujawsko-kaliska) i Złoczewie (diecezja kujawsko-kaliska). Dwaj zakonnicy byli kapelanami sióstr bernardynek, jeden w Łowiczu (archidiecezja warszawska), drugi zaś w Wieluniu (diecezja kujawsko-kaliska). Klasztor w Skępem we własnym kościele prowadził duszpasterstwo parafialne, natomiast klasztor w Warszawie duszpasterzował (choć bez prowadzenia formalnej parafii) w Grodzisku koło Warszawy. – R. Prejs, *Bernardyni w Królestwie Polskim...*, art.cyt., 428–429; tenże, *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 roku. Dzieje – postawy*, Warszawa 2003, 58, 61; P.P. Gach, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, Lublin 1999, 103, 106, 107, 109.

Korytarz był oświetlony! Zdumienie przykuło na miejscu biednego kleryka, gdy dojrzał na załamaniu korytarza stojącego żołnierza w pełnym rynsztunku, a obok niego palącą się świecę. Ponieważ dzwonek nie przestawał odzywać się alarmowo, kleryk posunął się z wolna naprzód; – niebawem dojrzał drugiego żołnierza, dalej trzeciego: jednym słowem klasztor wzięto pod straż.

A dzwonek dzwonił nieustannie, zwołując wszystkich do refektarza. Tam też podążył nasz kleryk – zakonnicy byli w komplecie, wśród nich zaś stało dwóch wojskowych z minami na poły groźnymi, na poły przestraszonymi. Natychmiast jeden z wojskowych począł odczytywać ukaz cesarski (po polsku)³¹, z którego obecni dowiedzieli się, że z tą chwilą wszystkie zakony zostają skasowane, klasztory zamknięte, a zakonnicy piotrkowscy będą przeniesieni do Warty. Po odczytaniu „ukazu” oficer czytający zwrócił się do gwardiana i zakonników, wyjaśniając im treść i sens przeczytanego, a potem zażądał od gwardiana, aby ten zarekomendował jednego z pośród księży, który miał pozostać na miejscu. Gwardian wyraził chęć pozostania, na co wszakże otrzymał odpowiedź, że to jest niemożliwe – gwardian pozostać nie może. Wówczas ks. Rzepka wskazał na definitora ks. Żuchowskiego, lecz i na tego nie chciał się zgodzić wojskowy, twierdząc, że ks. Żuchowski jest za stary, dodał przy tym, że jeżeli pozostający O. Bernardyn okaże się w przyszłości nieodpowiednim, odpowiedzialność spadnie na ks. Rzepkę. Pod takim naciskiem gwardian wybrał wreszcie wikarego ks. Malinowskiego i ten też pozostał nadal w Piotrkowie. Ukaz przewidział jeszcze pozostawienie dwóch członków zgromadzenia, którzy pełnili w nim ściśle określone funkcje – zostali więc organista i zakrystian, a co się tyczy tercjarza Mikulskiego, ten natychmiast został wydalony z klasztoru. Do reszty zakonników wojskowy zwrócił się z rozkazem, aby natychmiast pakowali się, zabierając z sobą to tylko, co jest ich osobistą własnością. Odliczywszy trzech pozostających na miejscu i czterech nieobecnych w klasztorze (2 księży i 2 kwestarzy) do wyjazdu wymieniono 5 księży i 10 kleryków.

[s. 357] Gdy to się działo w klasztorze, w tym samym czasie na przedmieściach Piotrkowa grasowali Kozacy, łapiąc i nakazując podwoły i te, nie mówiąc dla kogo, wysyłano pod klasztor. Gdy już zebrała się dostateczna ilość podwołów nakazano na nie ładować rzeczy i teraz dopiero spostrzegli zakonnicy w jakich ekwiparzach będą odbywali długą i męczącą podróż. Wszystkie wozy były w deskach, waziutkie, takie jakie służą do wożenia mierzwy – słomy w nich było tyle, ile furman uznał za stosowne wziąć dla siebie do siedzenia. Na wymówki zakonników furmani odpowiedzieli z żalem, że nie wiedzieli dla kogo podwoły są przeznaczone, a sądząc, że do przewozu wojska, co w tym czasie zdarzało się zbyt często, dali co mieli najgorszego.

Pogoda była okropna: wichura zaciniała deszczem ze śniegiem, zimno przejmowało do kości; niebo tonęło w czerni, a na ziemi zalegało grząskie błoto. W żadnym domu nie płonęło światło, cicho było przeraźliwie; wszędy zaś stały gęste patrole – śnać kasata klasztoru odbyła się pod strachem, że ludność może stawić opór. Ale ludność zanadto już była zgnębiona, a nawet może nie wiedziała dobrze, co właściwie dzieje się w tej chwili, kasata klasztorów odbyła się cicho i podstępnie.

Po załadowaniu wozów, gdy nie pozostało już nic, jak tylko siadać i jechać, gwardjan wezwał jeszcze brać zakonną po raz ostatni do kościoła. Przed ołtarzem Matki Boskiej odśpiewano „Pod Twoją obronę” i to była ostatnia wspólna modlitwa zgromadzenia OO. Bernardynów w Piotrkowie.

Otoczeni oddziałem Kozaków ruszyli wygnać w noc ciemną drogą ku kolei, pryncypalną dziś ulicą Kaliską, która w owym czasie wyglądała o wiele skromniej. Między nielicznymi domami zalegały jeszcze łąny pól, podczas lata falujące zbożem.

Nad ranem, a raczej rano, bo dopiero około godz. 8-ej, zakonnicy wjeżdżali do Bełchatowa. Spotkał ich zakonnik franciszkanin, który płacząc oświadczył, że sam tylko pozostał w klasztorze, bo oto i jego braci podczas tej nocy wywieziono³². W klasztorze franciszkańskim nasi wygnaćcy znaleźli przytułek i śniadanie, składające się z mleka i bułek. W Bełchatowie zmieniły się też podwoły, ludność miasteczka wiedząc kogo wypadnie im wieźć, postarała się o wygodniejsze pojazdy i lepsze konie. Po śniadaniu więc zajechały przed klasztor same bryczki i w takiej ilości, że zakonnicy mogli usadowić się po dwóch. Następny etap drogi przez Kluki, Szczerców do Widawy nie dał nic nowego. W Widawie wypadł nocleg – serdeczne przyjęcie zgotowali im bernardyni widawscy³³, pozostali na miejscu, albowiem klasztor ich uzyskał stopień etatowego, jednego z czterech.

³¹ Ukaz Aleksandra II z 27 października 1864 r.

³² Po kasacie klasztoru franciszkanów w Bełchatowie zakonników wywieziono do Kalisza.

³³ Klasztor bernardynów w Widawie w 1864 r. był etatowy, H.E. Wyczawski, *Widawa, w: Klasztory bernardyńskie w Polsce...*, dz.cyt., 429.

29-o po Mszy ruszono dalej do Sieradza i po bardzo uciążliwej drodze dopiero wieczorem ujrza-no to miasto, a gdy ulokowano się w hotelu Augustyńskiego, ktoś dał znać, że w tym samym czasie [s. 358] w innym hotelu zatrzymała się na nocleg gromadka Bernardynów z Kalisza³⁴. Porozumiewaniu się zakonników z dwóch klasztorów konwój nie stawił przeszkód i długo w nocy znajomi i przyjaciele odwiedzali się wspólnie, ale zawsze w towarzystwie kilku Kozaków.

Trzeciego wreszcie dnia, w środę 30 listopada na krótko przed obiadem dowleczono się do Warty i roztasowano się możliwie, ale te warunki niebawem miały się zmienić na gorsze. Skoro bowiem nadciągnęły jeszcze inne zgromadzenia zakonne, przeznaczone do Warty, mianowicie z Przasnysza i Skępego, co nastąpiło dopiero po dwóch dniach, klasztor Warcki wypełnił się po brzegi, a nawet zabrakło dla nich pomieszczenia w celach. I inaczej być nie mogło, skoro dla „partykularza”, jak nazywano takie klasztor, będące miejscem zamieszkania kilku zakonników i braciszków pod wodzą gwardiana, zjechały nagle trzy najliczniejsze zgromadzenia: z Piotrkowa i z Przasnysza, gdzie były studia filozofii i gramatyki i ze Skępego, który to klasztor zawierał nowicjat, jedyny na całą prowincję Wielkopolską. Ogólna ilość osób w klasztorze Warckim dosięgła liczby osiemdziesięciu³⁵. Skutki tego okazały się niebawem: po kilku dniach zabrakło pożywienia: co skłoniło miejscowego gwardiana do zrzeczenia się tego stanowiska. Tymczasem sukurs był niedaleko: po kilku dniach zjawił się w klasztorze „naczelnik wojenny” z Kalisza i wydalil z klasztoru wszystkich nowicjusów w liczbie około 20-u, którzy przybyli w składzie klasztoru Skępskiego i nie byli jeszcze związani ślubami zakonnymi w przeciwieństwie do kleryków studiujących w Piotrkowie i Przasnyszu, którzy zaraz po ukończeniu nowicjatu złożyli śluby zakonne, czyli „profesję”. Dla wynagrodzenia nowicjusom „straconych korzyści” (sic) naczelnik każdemu z nich od ręki wypłacił 70 rub. na sprawienie sobie cywilnego ubrania. W ten sposób ilość osób w klasztorze zmalała i można już było przystąpić do obioru nowego gwardiana, ale to są już sprawy dalsze, nie mające bezpośredniej łączności z kasatą.

Tutaj zaś jeszcze zaznaczyć wypada, że ostatnim prowincjałem Wielkopolskiej prowincji był O. Zefiryn Zarębski, zamieszkały w klasztorze Czarniakowskim³⁶. Ostatnim kustoszem był Pacyfik Ostrowski – gwardian Tykociński³⁷. Definitorem aktualnymi czyli czynnymi w liczbie czterech byli: 1. Paschalis Błażejowski – gwardian przasnyski³⁸, 2. Dionizy Czaszkowski – I lektor teologii w Warszawie³⁹, 3. Bonifacy Baryłkiewicz – gwardian w Skępem⁴⁰, Alojzy Kaniewski – gwardian w Warcie⁴¹.

dr Stefan Krajewski

³⁴ Kasata klasztoru bernardynów w Kaliszu nastąpiła w 1864 r. Mieszkało wtedy w klasztorze 18 zakonników, W. Murawiec, *Kalisz*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce...*, dz.cyt., 112.

³⁵ Por. K. Grudziński, *Warta*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce...*, dz.cyt., 424.

³⁶ Zefiryn Zarębski urodził się w 1817 r. W 1863 r. na kapitule zakonnej w Skępem został wybrany prowincjałem zakonnej prowincji wielkopolskiej bernardynów. W 1863 r. został aresztowany i wywieziony do jednej z oddalonych guberni Rosji. Zmarł w Czerdnyiu 3 VII 1893 r. R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, dz.cyt., 177.

³⁷ Pacyfik Ostrowski urodził się w 1819 r. W 1864 r. był komisarzem prowincji i gwardianem klasztoru w Tykocinie. Po kasacie klasztoru tykocińskiego (1871) został przewieziony do klasztoru etatowego w Warcie, gdzie zmarł 21 XII 1873 r. R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, 149.

³⁸ Paschalis Błażejowski urodził się w 1815 r. W 1864 r. był gwardianem klasztoru w Przasnyszu. W wyniku kasaty klasztoru przasnyskiego (1864) został wywieziony do etatowego klasztoru w Warcie. Zmarł w Tuliszkowie 4 IV 1881 r. Tamże, 102.

³⁹ Dionizy Czaszkowski urodził się w 1825 r. W 1864 r. mieszkał w klasztorze w Warszawie pełniąc urząd definitora prowincji. Zmarł w Warszawie 19 VIII 1888 r. R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, 108.

⁴⁰ Bonifacy Baryłkiewicz urodził się w 1835 r. W 1864 r. pełnił urzędy definitora i gwardiana klasztoru w Skępem. Po kasacie klasztoru skępskiego (1864) został wywieziony do klasztoru etatowego w Warcie. Zmarł w Ruścu 20 VII 1889 r. R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, 100.

⁴¹ Alojzy Kaniewski urodził się w 1819 r. W 1864 r. był gwardianem klasztoru w Warcie, z którego to urzędu zrezygnował tego samego roku. Prawdopodobnie się sekularyzował. R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników...*, 125.

Zdjęcie ze zbiorów Archiwum Prowincji Ojców Bernardynów w Krakowie

BIBLIOGRAFIA

- Gach P.P., *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, Lublin: RW KUL 1999.
- Golichowski N., *Przed nową epoką. Materiały do historii oo. Bernardynów w Polsce*, Kraków 1899.
- Grudziński K., *Piotrków Trybunalski*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum 1985.
- Grudziński K., *Kozubal*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H.E. Wyczawski, Warszawa: Archiwum Prowincji OO. Bernardynów 1981.
- Grudziński K.J., Sitnik A.K., *Bernardyni w służbie Ojczyzny, 1453–1953*, Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum 2015.
- Kalinowska B., *Bernardyni w Ostrołęce, 1664–1864*, Ostrołęka 2011.
- Kazanowska Z., *Bernardyni krakowscy zmarli w XIX i XX wieku*, Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum 2003.

- Kukulski J., *Historia klasztoru i kościoła oo. Bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim*, w: *Królowa ziemi piotrkowskiej*, red. D.Cz. Postawa, Kraków: Calvarianum 2011.
- Murawiec W.F., *Bernardyni warszawscy. Dzieje klasztoru św. Anny w Warszawie, 1454–1864*, Kraków 1973.
- Prejs R., *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 roku. Dzieje – postawy*, Warszawa: Bracia Mniejsi Kapucyni – Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne 2003.
- Prejs R., *Słownik biograficzny zakonników franciszkańskich Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, Poznań: Franciszkanie 2004.
- Prejs R., *Bernardyni w Królestwie Polskim po kasacie 1864 r.*, w: *Pięćset pięćdziesiąt lat obecności oo. Bernardynów w Polsce (1453–2003)*, red. W.F. Murawiec, D.A. Muskus, Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum 2006.
- Schematyzm Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (oo. Bernardynów) Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. K. Żuchowski, Kraków: Calvarianum 2003.
- Sitnik A.K., *akta klasztoru i kościoła oo. Bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim w zasobie Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie*, w: *Królowa ziemi piotrkowskiej*, red. D.Cz. Postawa, Kraków: calvarianum 2011.
- Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H.E. Wyczawski, Warszawa: Archiwum Prowincji OO. Bernardynów 1981.
- Wyczawski H.E., *Bernardyni polscy, 1772–1946*, t. 3, Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum 1992.

CLOSING DOWN OF THE BERNARDINE FRIARY IN PIOTRKÓW TRYBUNALSKI AND ITS RECLAMATION

Summary

A Bernardine Friary in Piotrków was founded by Florian Starczewski in 1625. It belonged to Kujawy-Kalisz Diocese till 1818 and since 1920 it has belonged to Łódź Diocese. Till 1628 it was in the Wielkopolska Bernardine Province and since 1920 in the Polish Province. In 1864 tsar's authorities closed down the friary because of the friars' involvement in the so called "January Uprising". They were taken to the appointed Bernardine Friary in Warta. Quite a few of them decided to secularize. With the closing of the Friary philosophical studies closed down in Piotrków Trybunalski. Only a few Bernardine students managed to finish theological studies and be ordained. After the Friary closing down its buildings as well as the church fell into ruin. In 1922 Kujawy-Kalisz bishop Stanisław Zdzitowiecki allowed Bernardine Friars to reclaim Piotrków Friary and the church.

Translated by Melchior Cichy OFM

Key words: Bernardine friars, Bernardine friars from Piotrków, dissolution of the order, Piotrków Trybunalski, reclamation